

Король Анастасія Миколаївна,
викладач кафедри народної хореографії
Київського національного університету
культури і мистецтв
korolnastya22@icloud.com

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ В БАЛЕТНИХ ВИСТАВАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕМАТИКИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Мета дослідження – виявлення сучасного стану дослідженості жіночих образів в балетних виставах української тематики. **Методологія** полягає у застосуванні методів аналізу та синтезу задля об'єктивної оцінки та систематизації історіографії проблеми. **Наукова новизна** полягає у систематизації наукових праць з проблеми крізь призму основних аспектів дослідження жіночих образів у балетних виставах української тематики. **Висновки.** Аналіз наукових публікацій дозволяє констатувати відсутність комплексного дослідження з виявлення особливостей балетмейстерських та виконавських трактувань жіночих образів балетів національної тематики в Україні. Досить умовно історіографію проблеми можна розділити за групами: фундаментальні дослідження із загальних аспектів розвитку українського балетного театру, де приділено увагу жіночим образам (М. Загайкевич, Ю. Станишевський); публікації, безпосередньо присвячені втіленню жіночих образів у балетних виставах національної тематики (В. Захарова, О. Мерлянова та ін.), серед яких досить численною є група праць щодо трактування «Лілеї» К. Данькевича (Д. Дегтяр, Є. Коваленко, О. Плахотнюк та ін.); важливу групу складають монографічні дослідження, присвячені провідним балеринам та місцю національних балетів в їхньому репертуарі (В. Захарова, А. Кравець, Ю. Тодорюк). Важливим напрямом подальшого розгляду проблеми є виявлення та систематизація джерельної бази.

Ключові слова: український балет, жіночі образи, балет, хореографія, танець.

*Король Анастасія Николаевна, преподаватель кафедры народной хореографии
Киевского национального университета культуры и искусств*

Женские образы в балетных спектаклях украинской тематики: историография вопроса

Цель исследования – выявление современного состояния изученности женских образов в балетных спектаклях украинской тематики. **Методология** заключается в применении методов анализа и синтеза для объективной оценки и систематизации историографии проблемы. **Научная новизна** заключается в систематизации научных работ по проблеме сквозь призму основных аспектов исследования женских образов в балетных спектаклях украинской тематики. **Выводы.** Анализ научных публикаций позволяет констатировать отсутствие комплексного исследования по выявлению особенностей балетмейстерских и исполнительских трактовок женских образов балетов национальной тематики в Украине. Достаточно условно историографию проблемы можно разделить по группам: фундаментальные исследования по общим аспектам развития украинского балетного театра, где уделено внимание женским образам (М. Загайкевич, Ю. Станишевский); публикации, непосредственно посвященные воплощению женских образов в балетных спектаклях национальной тематики (В. Захарова, А. Мерлянова и др.), среди которых достаточно многочисленной является группа работ относительно трактовки «Лилеи» К. Данькевича (Д. Дегтярь, Е. Коваленко, В. Плахотнюк и др.); важную группу составляют монографические исследования, посвященные ведущим балеринам и месту национальных балетов в их репертуаре (В. Захарова, А. Кравець Ю. Тодорюк). Важным направлением дальнейшего рассмотрения проблемы является выявление и систематизация источниковой базы.

Ключевые слова: украинский балет, женские образы, балет, хореография, танец.

Korol Anastasiia, Lecturer, Department of Folk Choreography, Kyiv National University of Culture and Arts

Female images in ballet performances of ukrainian subjects: historiography of the issue
Purpose of the article is to reveal the current state of the study of female images in ballet

performances of Ukrainian themes. **The methodology** is reflected in applying methods of analysis and synthesis for objective evaluation and systematization of the historiography of the problem. **Scientific novelty** consists in the systematization of scientific works on the issue through the prism of the main aspects of the study of female images in ballet performances of Ukrainian themes. **Conclusions.** The analysis of scientific publications makes it possible to state the absence of a comprehensive review to identify the features of choreography and performance interpretations of female images of ballets of national themes in Ukraine. The historiography of the problem can be divided roughly into groups: fundamental research on the general aspects of the development of the Ukrainian ballet theater, where attention is paid to female images (M. Zahaikevych, J. Stanishevskiy); publications directly devoted to the embodiment of female models in ballet performances of national themes (V. Zakharova, A. Merlianova etc.), among which a reasonably large group is the work on the interpretation of the "Lileia" by K. Dankechych (D. Dehtiar, Ye. Kovalenko, V. Plakhotniuk, etc.); A critical group consists of monographic studies devoted to the leading ballerinas and the place of national ballets in their repertoire (V. Zakharova, A. Kravets, J. Todoriuk).. An important direction for further consideration of the problem is the identification and systematization of the source base.

Key words: Ukrainian ballet, female images, ballet, choreography, dance.

Актуальність теми дослідження. Сучасне світове хореографічне мистецтво не стоїть осторонь процесів глобалізації, що захлиснули всі сфери життя людства, особливо культуру. Лише збереження надбань національної балетної школи, плекання хореографічних традицій, дбайливе відношення до балетної спадщини може стати спасінням від розчинення українського балетного театру у загальносвітовому «хореографічному потоці». Вагомим засобом самоідентифікації вітчизняного хореографічного мистецтва є балети на національну тему. І сьогодні саме вони частіше за все вирізняють балетні театри будь-якої країни з поміж інших, саме вони можуть стати джерелом змістовного, образного, стилістичного, лексичного збагачення репертуару вітчизняного балету.

У таких умовах особливої актуальності набувають дослідження, присвячені різним аспектам розвитку вітчизняного балетного мистецтва, серед яких малорозробленою є проблема трактування жіночих образів балетмейстерами та виконавицями у національних балетних виставах.

Аналіз досліджень і публікацій. Жодна праця, присвячена розвитку балетного театру України (М. Загайкевич [5], Ю. Станішевського [18] та ін.) не залишає поза увагою творчість артисток балету у національних балетних виставах, також останнім часом проблема трактування жіночих образів все частіше потрапляє до кола наукової рефлексії (В. Захарова [6; 7], Є. Коваленко [8; 9], О. Мерлянова [12; 13; 14] та ін.), однак не створено комплексного дослідження, присвяченого цій проблемі.

Мета дослідження – виявлення сучасного стану дослідженості жіночих образів в балетних виставах української тематики.

Виклад основного матеріалу. Жіночі образи є центральними у великій кількості національних вистав, що пов'язано з традицією української літератури, оскільки більшість балетів створена на літературній основі (твори Т. Шевченка, Л. Українки та ін.). Адже у самій ментальності українського народу образ жінки піднесений на значний рівень. О. Луценко зазначає, що менталітет найбільш виразно проявляється у світосприйнятті та типовій поведінці представників певної культури, тому важливо з'ясувати, як відображене «жіноче начало» в ментальності українського народу. Саме це, на думку авторки, «є визначальним чинником дієвості та поведінки жінки в суспільстві, а також певних уявлень суспільства про її роль та статус, як в історичній ретроспективі, так і в сучасних умовах» [11, 10]. Риси ментальності українського народу відбилися на тематиці мистецьких творів, зокрема, формуванні лексики та стилістики українського жіночого танцю, що вплинули й на трактування жіночих образів у національних балетних виставах.

Відлік історії українських балетних вистав на національну тему прийнято

вести з моменту прем'єри першого українського балету «Пан Каньовський» М.Вериківського 1931 року. Хоча поодинокі випадки залучення елементів українського народного жіночого танцю в трансформованому вигляді до оперно-балетних вистав були й раніше. Упродовж всієї подальшої історії балетного театру України жіночі партії посідали провідне місце у багатьох виставах, однак ці процеси не завжди знаходили відображення у працях науковців.

Окремі аспекти проблеми висвітлено в працях провідного балетознавця країни Ю. Станішевського, що упродовж понад п'ятидесяти років активної наукової діяльності створив чимало праць, присвячених вітчизняному балетному театру. Своєрідним узагальненням та розвитком багатолітніх наукових досліджень у галузі теорії й історії вітчизняної професійної хореографічної культури в світовому мистецькому контексті стала його праця «Балетний театр України. 25 років історії» [18]. Чимало сторінок тут присвячено як аспекту природи жіночих образів у балетах національної тематики, так і виконавським особливостям їхнього трактування.

Однією з перших книжок Ю. Станішевського була монографічна праця, присвячена Антоніні Васильєвій – видатній балерині, що прислужилась розвитку українського балету [17]. На особливу увагу заслуговує брошура Ю. Станішевського «Лебеді чарівного озера» [19], де автор аналізує творчу діяльність справжніх «зірок» українського балету Олени Потапової, Валентини Калиновської, Али Гавриленко, Ірини Лукашової, Наталлі Руденко. Інтерес автора привернули інтерпретації жіночих партій у балетах «Лісова пісня», «Лілея», «Тіні забутих предків», що відрізнялись органічним поєднанням лексики класичного та трансформованих елементів народного танців.

Глибиною мистецтвознавчого аналізу вирізняється монографія М. Загайкевич [5], де значну увагу приділено становленню жанрів та драматургічних форм українського балету. Докладно зупиняючись на балетних виставах «Пан Каньовський», «Лілея», «Лісова пісня», «Маруся Богуславка», «Марина», «Тіні забутих предків», авторка аналізує природу оригінальної національної танцювальної лексики, акцентуючи увагу на жіночих образах.

Попри значущість названих праць у них не було відтворено цілісної картини ґенези власне жіночого танцю у національних балетних виставах, що є важливим для розуміння його місця та ролі у загальному хореографічному контексті.

В українській діаспорі вийшла книга М. Пастернакової «Українська жінка в хореографії» [15] – одна з небагатьох фундаментальних праць, що накреслює проблему жіночого танцю в хореографічному мистецтві. Значна частина дослідження присвячена провідним українським виконавицям модерної та класичної хореографії, переважно за межами України. Побіжно згадується виконання номерів, створених на основі українського народного танцю, що за сутністю були синтезом класичного та трансформованого народного танцю.

Певні методологічні основи з дослідження жіночої образності в українській хореографії заклала О. Мерлянова [13], виявила специфіку втілення деяких головних образів балетів національної тематики. Але жіночі образи цих вистав не були спеціальним предметом дослідження О. Мерлянової, хоча авторка накреслили вектори подальших розробок.

На концептуалізацію проблеми на теоретичному рівні претендують публікації В. Захарової, присвячені артистичній індивідуальності українських балерин як суб'єктів творчої діяльності [6], жіночим образам в балеті як формі художнього мислення [7], яким почасти не вистачає наукової стрункості та висвітлення хореографічної специфіки предмету.

Важливою віхою в історії українського балетного театру стала постановка 1940 р. у Києві героїко-романтичного балету К. Данькевича «Лілея» балетмейстером Г. Березовою за творами Т. Шевченка. Примітним є те, що

центральною образом у знаковій для вітчизняного балету виставі був жіночий образ – уособлення багатьох шевченківських героїнь, своєрідне відтворення еволюції жіночого образу в творчості Шевченка (від простої української дівчинки гіркої долі до героїчної постаті). І не дивно, що серед всіх балетів, де центральними є образи жінок, найбільша кількість публікацій присвячена саме «Лілеї». У них детально аналізують різні аспекти сценічного втілення балету, у тому числі і подальші інтерпретації аж до початку XXI ст.

Стаття Є. Коваленко «Балет «Лілея» К. Данькевича як взірець хореографічної інтерпретації Шевченкової творчості» [8] відтворює панораму постановок «Лілеї» на сцені Київського театру опери та балету (нині – Національна опера України ім. Т.Г. Шевченка), робить спробу прослідкувати динаміку змін балетмейстерської, сценографічної, виконавської творчості від першої постановки до сучасної. Позитивно, що авторка аналізує втілення «Лілеї» у контексті загального поступу балетного театру, демонструючи відображення основних тенденцій його розвитку на постановці обраного балету.

Більш детально дослідити відображення основних тенденцій розвитку радянського балетного театру 1930-х – початку 1940-х років у втіленні «Лілеї» Г. Березової вдалося Д. Дегтяр [3]. Авторка статті зазначає, що балетмейстер «спиралась на міцні традиції класичної хореографії задля вирішення нових постановочних завдань, поставила балет у жанрі хореодрами, звернулася до національної теми та створила оригінальну мову українського балету, де органічно злилися елементи класичного та народного танців. Таким чином, «Лілея» Г. Березової може бути конкретним прикладом того, як спільні для радянського балету естетичні принципи «проектувалися» на національну балетну творчість» [3, 58–59].

Глибиною проникнення у проблему відрізняється стаття Д. Дегтяр «Балет «Лілея» Галини Березової 1940 року у світлі тогочасної преси» [2]. Авторка не обмежилась у своїх наукових пошуках лише загальновідомими працями теоретиків та практиків балетного театру (М. Загайкевич, Т. Пасютинська, Ю. Слонімський, Ю. Станішевський та ін.), залучила публікації А. та М. Гозенпудів, В. Потапова та ін. задля об'єктивного відтворення оцінного дискурсу в культурному контексті 1940 року.

На відміну від Є. Коваленко, О. Щербакова у статті «Нев'януча квітка» українського балету «Лілея»: Шевченкові смисли образів і сценічна доля вистав» (назва апелює до відомої публікації П. Білаша – оспівування поетичності балету [1]) осмислила інтерпретації в історичній ретроспекції та представила географію постановок балету: «Ми привернули увагу поціновувачів образно-символічної репрезентації українськості у спадщині Тараса Шевченка до одного з унікальних музично-сценічних шедеврів національної культури. Поява першого музично-сценічного твору «Лілея» (музика Костянтина Данькевича, лібретто Всеволода Чаговця, хореографія Галини Березової) ознаменувала народження першого національного балету і стала утіленням поетичних шевченкових – передусім жіночих – образів на провідних балетних сценах (Києва, Донецька, Львова, Одеси та Харкова)» [21, 92].

Не могла оминути балет «Лілея» і В. Володько, присвячуючи статтю Г. Березовій. Авторка зосереджується на співпраці балетмейстера та виконавців у процесі створення хореографічних образів балету, акцентує увагу на залучення народних хореографічних форм до тканини класичного балетного твору [4].

Стаття О. Плахотнюка «Творчість Тараса Шевченка на балетній сцені» [16] також присвячена не лише інтерпретаціям «Лілеї», а й торкається «Оксани» В. Гомоляки та «Відьми» В. Кирейка. Слід зазначити, що автор, на відміну від більшості дослідників, приділяє увагу не лише київським інтерпретаціям, а докладно зупиняючись на львівських.

Можна констатувати відсутність значної уваги з боку дослідників до інших

балетів, де жіночі образи посіли провідні позиції («Оксана» В. Гомоляки – Р. Клявіна, «Відьма» В. Кирейка – А. Шекери та ін.)

Окрему групу складають праці монографічного плану, присвячені артисткам балету. В контексті розгляду виконавських особливостей інтерпретацій жіночих партій різножанрових балетних вистав автори торкаються і специфіки трактувань національних образів. До таких праць належать публікації В. Захарової [6], А. Кравець [10], Ю. Тодорюк [20] та ін.

Зважаючи на відсутність комплексного дослідження з означеної проблеми, важливість її розробки для розуміння поступу вітчизняного балетного театру, а також специфіки українського балету, важливим є проведення спеціального дослідження з виявлення особливостей балетмейстерських та виконавських трактувань жіночих образів національних балетів в Україні.

Наукова новизна полягає у систематизації наукових праць з проблеми крізь призму основних аспектів дослідження жіночих образів у балетних виставах української тематики.

Висновки. Аналіз наукових публікацій дозволяє констатувати відсутність комплексного дослідження з виявлення особливостей балетмейстерських та виконавських трактувань жіночих образів балетів національної тематики в Україні. Досить умовно історіографію проблеми можна розділити за групами: фундаментальні дослідження із загальних аспектів розвитку українського балетного театру, де приділено увагу жіночим образам (М. Загайкевич, Ю. Станішевський); публікації, безпосередньо присвячені втіленню жіночих образів у балетних виставах національної тематики (В. Захарова, О. Мерлянова та ін.), серед яких досить численною є група праць щодо трактування «Лілеї» К. Данькевича (Д. Дегтяр, Є. Коваленко, О. Плахотнюк та ін.); важливу групу складають монографічні дослідження, присвячені провідним балеринам та місцю національних балетів в їхньому репертуарі (В. Захарова, А. Кравець, Ю. Тодорюк). Важливим напрямом подальшого розгляду проблеми є виявлення та систематизація джерельної бази.

Література

1. Білаш П. «Лілея» – нев'януча квітка. *Музика*. 1994. №2. С. 4–5.
2. Дегтяр Д. Балет «Лілея» Галини Березової 1940 року у світлі тогочасної преси. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*. 2014. Вип. 30. С. 32–37.
3. Дегтяр Д. Відображення тенденцій розвитку радянського балету 1930-х – початку 1940-х років у «Лілеї» К. Данькевича – Г. Березової. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*. 2013. Вип. 29. С. 54–59.
4. Володько В. Роль класичного танцю у створенні українського національного балету (до сторіччя з дня народження заслуженої артистки України Г.О. Березової). *Мистецтвознавчі записки*. 2009. Вип. 16. С. 286–292.
5. Загайкевич М. Драматургія балету. Київ : Наукова думка, 1978. 258 с.
6. Захарова В. Артистична індивідуальність українських балерин як суб'єктів творчої діяльності. *Українська культура*. 2017. Вип. 24. С. 269–275.
7. Захарова В. Жіночі образи в балеті як форма художнього мислення. *Вісник НАКККіМ*. 2017. № 1. С. 170–174.
8. Коваленко Є. Балет «Лілея» К. Данькевича як взірць хореографічної інтерпретації Шевченкової творчості. *Культурологічна думка*. 2014. №7. С. 19–26.
9. Коваленко Є. Хореографічна інтерпретація Шевченкової «Лілеї» в балеті Костянтина Данькевича (постановки В. Вронського, В. Ковтуна, В. Троценка). *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2013. Вип. 13. С. 104–110.
10. Кравець А. Творча діяльність Антоніни Васильєвої в контексті розвитку вітчизняного балетного мистецтва першої половини ХХ століття. *Вісник КНУКіМ. Серія мистецтвознавство*. 2015. Вип. 33. С. 60–65.

11. Луценко О. «Жіноче начало» в українській ментальності. *Жіночі студії в Україні : жінка в історії та сьогодні / за загальн. ред. Л. О. Смоляр. – Одеса : АстроПринт, 1999. С. 10–18.*
12. Мерлянова О. А. Жіночі поетичні образи Шевченка на балетній сцені. *Науковий огляд. 2014. Т. 6, №.5. URL: <http://www.naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/243/394>*
13. Мерлянова О. *Жіночі танці в українській народній хореографії : автореф... дис. канд. мистецтвознавства. Київ, 2009. 17 с.*
14. Мерлянова О. А. *Українські жіночі танці на оперно-балетній сцені. Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2013. Вип. 19(1). С. 91–95.*
15. Пастернакова М. *Українська жінка в хореографії. Вінніпег, Едмонтон, 1963. 216 с.*
16. Плахотнюк О. *Творчість Тараса Шевченка на балетній сцені. Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. 2014. Вип. 15. С. 171–176.*
17. Станішевський Ю. *Антоніна Іванівна Васильєва. Київ, 1962. 48 с.*
18. Станішевський Ю. *Балетний театр України : 225 років історії. Київ, 2003. 438 с.*
19. Станішевський Ю. *Лебеді чарівного озера. Київ : видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1966. 92 с.*
20. Тодорюк Ю. *Виконавська творчість Тетяни Таякіної в українському балеті 1970–1980-х років. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. 2017. Вип. 39. С.338–345.*
21. Щербакова О. «Нев'януча квітка» українського балету «Лілея»: Шевченкові смисли образів і сценічна доля вистав. *Українознавчий альманах. 2013. Вип. 12. С. 89–92.*

References

1. Bilash, P. (1994). «Lileia» – fading flower. *Muzyka*, 2, 4–5.
2. Dehtiar, D. (2014). Ballet "Lileia" by Halyna Berezova in 1940 in the light of the then press. *Bulletin of KNUKiM. Series in Arts*, issue 30, 32–37 [in Ukrainian].
3. Dehtiar, D. (2013). The reflection of the tendencies of the Soviet ballet development of the 1930s - early 1940s in the "Lilies" by K. Dankevich - G. Berezova. *Bulletin of KNUKiM. Series in Arts*, issue 29, 54–59 [in Ukrainian].
4. Volodko, V. (2009). The role of classical dance in the creation of the Ukrainian national ballet (to the centenary of the birthday of Honored Artist of Ukraine G.O. Berezova). *Art scenes notes*, issue16, 286–292 [in Ukrainian].
5. Zahaikevych, M. (1978). *Ballet dramaturgy*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
6. Zakharova, V. (2017). Artistic individuality of Ukrainian ballerinas as subjects of creative activity. *Ukrainian culture*, issue24, 269–275 [in Ukrainian].
7. Zakharova, V. (2017). Female images in ballet as a form of artistic thinking. *National Academy Of Managerial Staff Of Culture And Arts Herald*, 1, 170–174 [in Ukrainian].
8. Kovalenko, Ye. (2014). Ballet "Lileia" by K. Dankevych as an example of choreographic interpretation of Shevchenko's creativity. *Kulturolohichna dumka*, 7, 19–26 [in Ukrainian].
9. Kovalenko, Ye. (2013). Choreographic interpretation of Shevchenko «Lileia» in the ballet by Kostiantyn Dankevych (staging V. Vronskyi, V. Kovtun, V. Troshchenk). *Ukrainian art studies: materials, research, reviews*, issue 13, 104–110 [in Ukrainian].
10. Kravets, A. (2015). The creative activity of Antonina Vasylieva in the context of the development of the national ballet art of the first half of the twentieth century. *Bulletin of KNUKiM. Series in Arts*, issue 33, 60–65 [in Ukrainian].
11. Lutsenko, O. (1999). "Women's beginning" in Ukrainian mentality. *Women's Studies in Ukraine: A Woman in History and Today*. L.O. Smoliar (Ed.). Odessa: AstroPrynt, 10–18 [in Ukrainian].
12. Merlianova, O. (2014). Women's poetic images of Shevchenko on the ballet scene. *Naukovyi ohliad*, Vol. 6, 5. Retrieved from: <http://www.naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/243/394> [in Ukrainian].
13. Merlianova, O. (2009). Women's dances in Ukrainian folk dance choreography:

candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

14. Merlianova, O. (2013). Ukrainian female dances on opera and ballet scene. *Ukrainian culture: past, modern, ways of development*, issue 19(1), 91–95.

15. Pasternakova, M. (1963). Ukrainian woman in choreography. Winnipeg, Edmonton [in Ukrainian].

16. Plakhotniuk, O. (2014). Taras Shevchenko's creativity on the ballet scene. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia mystetstvoznavstvo*, issue 15, 171–176 [in Ukrainian].

17. Stanishevskyi, Yu. (1962). Antonina Ivanivna Vasylieva. Kyiv [in Ukrainian].

18. Stanishevskyi, Yu. O. (2003). Ballet Theater of Ukraine: 225 years of history. Kyiv [in Ukrainian].

19. Stanishevskyi, Yu. (1966). Swans of a magical lake. Kyiv: vydavnytstvo TsK LKSMU «Molod» [in Ukrainian].

20. Todoruk, Yu. (2017). Performing art by Tetiana Taiakina in the Ukrainian ballet of 1970-1980's. *Topical problems of History, Theory and Practice of Artistic Culture*, issue 39, 338–345 [in Ukrainian].

21. Shcherbakova, O. (2013). "The Unfading Flower" of the Ukrainian Ballet "Lileia": Shevchenko's meanings of images and stage fate of performances. *Ukrainoznavchyi almanakh*, issue 12, 89–92 [in Ukrainian].